MORFOLOGIA NUMELUI ÎN TRADUCEREA LATINĂ CRONICII LUI MIRON COSTIN

Marian CIUCĂ
cercetător neafiliat
marian_ciuca@yahoo.com

Abstract: The noun morphology in the Latin translation of the Chronicle of Miron Costin is described in some detail. The most important conclusion to be drawn is that the Neo-Latin idiom of the Jesuit father who is responsible for it reflects the Latin used in Church since St. Jerome on. This idiom is influenced, to start with, by the Romanian original of the chronicle; some details suggest that this influence goes beyond the text translated indicating that the translator had lived long enough in Moldavia to have acquired a good grasp of the local idiom. Last but not least, the translation reveals that its author was a Pole.

Keywords: Jesuit, Miron Costin, neo-Latin, noun morphology, Polish, translation

NB: Trimiterile la textul **L** se fac pe trei paliere: carte, capitol, paragraf.

A. Nume comune

1. Numărul. Categoria *pluralia tantum*

În afară de forme cunoscute, precum *blanditiae, deliciae, pascua, tenebrae, tricae,* apar în **L** și alte forme de plural, mai puțin întîlnite sau chiar insolite: *choreae, excubiae, expensae, rixae, sponsalia:*

1) *bułukbaszy et capitaneus semenorum Valachicorum venerunt invitati a principe cum blanditiis,* XX 16.10;
2) *principes boni et iusti absque timore et cum deliciis dominantur*[1], XIII 20.2;
3) *tum sapientia istius principis magnas passa est tenebras*[2], XI 7.6;
4) *Moldavia ad magnas tricas et peturbationes devoluta est* [3], V 2.1;
5) *choreae, et domesticae, et extraneae,* XVI 51.2;
6) *die 7 Septembris venerunt et excubiae Tartarorum*[4], VIII 16.1;
7) *optimum est ut princeps quilibet tantas faciat expensas, quantas possunt sufficere proventus patriae,* XI 7.7; cf. și *haec militia cum magna fit*

[1] *Deliciae* mai are o ocurență, la XVI 45.6: *de fortuna et deliciis Polonorum participabat et provincia nostra.*
[2] Cuvîntul *tenebrae* mai are o atestare, la XIX 29.7: *alii in tenebris desilierunt in fossas spontanee.*
[3] Cuvîntul mai are o atestare, la IX 6.8: *habebant tunc temporis Germani aliquas tricas et perturbationes cum regno Bohemiae.* Stereotipia formulară a Anonimului, vizibilă și în aceste două exemple, va fi analizată cu altă ocazie.
[4] Datorită cîmpului semantic căruia îi aparține, cuvîntul are treizeci de atestări.

BDD-A24372 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.81 (2026-11-17 10:46:04 UTC)

difficultate et cum multis expensis – acel fel de oaste se face cu greu și cu mare cheltuială, IX 6.7[5];
8) *ex nunc inceperunt esse rixae,* XVII 39.6.

Unele cuvinte care de obicei sînt atestate la singular, au în **L** și forme de plural:
acies, annona, gelu, impetus, luxus, pascua, pecunia, vespera.

1) *ipse perfectus director acierum,* XX 3.5;
2) *protunc incidit in captivitate m tota domus Sturdzae praefecti annonarum*[6], XVII 28.2;
3) *gelua tanta invaluerant,* XX 31.7;
4) *post haec immotis ordinibus stetit exercitus, resistendo fortissimis impetibus Tartarorum*[7], VIII 20.3;
5) *sed post illa tempora apparet calix irae divinae et proxima mutatio in peius et completa tempora, quia magnis luxibus erat immersae erant hae provinciae,* XVI 46.1;
6) *quid non efficiunt pecuniae?,* IV 10.2;
7) *fecerunt conflictum fortissimum usque ad horam vesperarum*[8], VIII 26.2.

Ca forme mai rare semnalăm *conferentiae, pulveres:*

1) *habuit cum illis rex multas secretas conferentias*[9], XVII 10.4;
2) *adduxerunt certam quotam curruum cum pulveribus nitratis*[10], IX 23.4.

B. Clasele flexionare
1. Declinarea I

Forma *vespera* este dublată de forma *vesper,* e.g.: *paulo post circa vesperam*[11] – VIII 26.3. Altă formă rară este *chronica,* I 7.3.

La această categorie flexionară a numelui apar și unele forme preluate de Anonim din originalul românesc, e.g. *sepultus est in una mecieta imperatoria* – X 11.3.

[5] De semnalat că în **c** apare singularul, în timp ce în **L** apare pluralul.
[6] Cuvîntul are șaisprezece atestări; cea citată în text este singura de plural.
[7] Cuvîntul mai are o atestare de plural, în afară de cele de singular: *secutus est Constantinus princeps impetus juventutis,* V 4.3
[8] Mi se pare posibilă, în cazul acestei forme, o influență a vocabularului ecleziastic (cf. A. Blaise, *Manuel du Latin chrétien, Strasbourg, 1955*, pp.11-27), cu atît mai mult cu cît în alt pasaj apare forma *kindiae* preluată din **c**: *duravit conflictus ultra horam kindiarum,* XV 8.1.
[9] Aceasta este unica atestare a cuvîntului, pe care nu l-am așezat în categoria *pluralia tantum,* deoarece apare de obicei la singular (a se vedea dicționarele). Pluralul ar putea fi explicat prin influența originalului: «voroave».
[10] Cuvîntul are cinci atestări (toate cu sens militar), dintre care patru sînt forme de plural.
[11] Aceeași oscilare între tipuri flexionare ca în L se poate constata în CB: *ad vesperam,* 8; *in eodem vespere,* 21; *ad vesperum,* 22, 140; *eo ipso vespere,* 22; *circa vesperum,* 22 8.

BDD-A24372 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.81 (2026-11-17 10:46:04 UTC)

2. Declinarea a II-a

Din pricina caracterului său singular, forma *Tartarum* în sintagma *excubiae Tartarum (Tartarorum* - **b**), VIII 16. 1 poate fi interpretată, credem, ca o șovăială morfologică (eventual un *lapsus calami,* ce ar întări supoziția unei traduceri nerevăzute) mai mult decît o prețiozitate stilistică (desinența *-um* pentru G pl. al decl. a II-a).

Forma *sultanus* alternează cu *soltanus: ad soltanum Mustafam,* IX 12.1/*sultanus Osmannus,* IX 7.1, 2 etc.

3. Declinarea a III-a

Caracterul pragmatic înainte de toate al idiomului utilizat de Anonim apare pregnant în sintagma *percussit unus aliquo osse,* XIII 17.3, în care este utilizat ablativul unui cuvînt antic, formă ce nu este atestată pentru latina Antichității[12].

Ca forme rare semnalăm *bobus,* XII 5.4; *conjunx,* VI 9.1 și 22.2.

Unele nume au alternanță flexionară: *vesperi,* XIX 22.2; 24.3, față de *ad vesperam,* XIX 24.1 sau prezintă una din cele două forme echivalente pentru genitivul plural; astfel, *apum* are două atestări, XX 5.9 și 22.9. În afară de acest dublet mai există unul, *parentium,* XVI 25.4/*parentum,* XVI 46.4.

Întrucît este vorba de două forme variante aflate în vecinătate, putem bănui o influență în cazul primeia: aceea a românescului „părinților".

O problemă specială o constituie Abl sg în *-i,* pentru care există uneori dublete în *-e.* Iată o listă completă a formelor:
1) *ancipiti,* II 4.3;
2) *autumnali,* XXII 26.7;
3) *brevi,* passim;
4) *de celeri progressu,* XVIII 37.3;
5) *in provincia collimitari,* XIII 3.3;
6) *in consequenti,* II 5.3;
7) *faciliori,* II 2.1;
8) *inaccessibili,* XXII 3.7;
9) *inenarrabili,* X 4.1;
10) *infelici,* XX 34.2; XX 45.3;
12) *ingenti,* X 9.4; XVII 34.1;
17) *libenti,* II 9.1; XV 9.1 (ambele îl au ca determinant pe *animo);*

[12] În aceeași ordine, Abl sg al lui *omnis* este *omne: non fit omne tempore Pascha,* VI 5.1.

BDD-A24372 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.81 (2026-11-17 10:46:04 UTC)

18) *minori,* IX 8.3 *(a ˜ officio);* XVI 14.1 *(in Ungaria ˜);* XX 5.14 *(in ˜ quantitate);*
20) *in particulari,* XX 34.6;
21) *pedestri,* VIII 25.2;
22) *pertinaci,* VIII 20.1;
23) *pingvi,* VI 11.2;
24) *recenti,* XIV 2.4; XX 7.2;
25) *regali,* XIX 18.2.

Dublete
1) *inferiore: (in parte ~),* IX 36.1; *(ex ~ provincia),* XIX 4.2/*-i: (ex ~ Moldavia),* III 3.1; *(ex parte ~),* VIII 17.2;
2) *nemine illos insequente,* XXII 9.3/*insequenti anno,* XVI 13.1 (ceea ce ilustrează, de altfel, regula clasică);
3) *letale,* XXII 24.11/*letali,* XVII 45.3;
4) *leviore,* XVIII 41.2/*leviori,* XX 38.2
5) *omne,* VI 5.1 *(omne tempore)/omni, passsim.*

Observații
1. Formele analizate sub acest punct sînt adjectivale. Ablativul adjectivului *iuvenis* urmează regula clasică, în -e: *regnante iuvene imperatore,* XXI 17.7.
2. Sub *Dublete,* 2) se observă că distribuția este conformă regulii clasice: *-e,* cînd participiul are valoare verbală, *-i* – cînd are valoare adjectivală; în celelalte situații însă, nu poate fi extrasă vreo regulă. De altă parte, Abl în *-i* apare o singură dată la o formă verbală: *ex hominibus genio, conanti in vita sua,* XI 5.2.
3. Aceeași observație pentru dubletul *instante/-i,* cu precizarea că forma în *-i* este utilizată stereotip, în formula *in instanti.* Iată ocurențele:
instante: ex ipsis characteribus cognoscebatur scripta esse instante morte, XIV 11.2;
instanti:
1) *post haec consilium solutum est in instanti,* VIII 21.6;
2) *ab illo instanti cessavit bellum et hostilitas ex utraque parte,* IX 34.3;
3) *in instanti rediit et ipse,* X 6.2;
4) *atque ita in instanti rediit Ioannes princeps fugiens aliquod periculum a bassa,* XVI 30.6;
5) *noluit illum in instanti damnare ad mortem,* XVII 53.3;
6) *Cosaci ut cognoverunt esse Polonos, eo instanti ceperunt fodere,* XIX 23.1;
7) *reliqua colluvies ipsius in instanti accepit mercedem a Deo,* XIX 25.9;
8) *ubi audivit Stephanus princeps Constantinum esse creatum principem Valachiae, eo instanti misit mandatum,* XX 14.9;
9) *in instanti creaverunt alium principem,* XX 20.1;
10) *in instanti ad palum damnabatur,* XX 28.4.

BDD-A24372 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.81 (2026-11-17 10:46:04 UTC)

4. Declinarea a IV-a

genu în sintagma *circa iuncturam genu* (XVIII 45.10), nu poate reprezenta decît o formă de G, cu atît mai mult cu cît în **c** îi corespunde un G: «aproape de încheietura genunchiului».

5. Declinarea a V-a

Pe lîngă apariția unor forme mai rare: *in planiciem,* XX 16.14[13], este de discutat la acest punct genul lui *dies.* Din cele 224 de ocurențe, cuvîntul este masculin în aproximativ trei sferturi din atestări (e.g. *diem dominicum,* XXI 40.1), iar celelalte – feminin. Alte cazuri sînt ambigue[14], mai ales cînd *dies* este fie nedeterminat, fie determinat ambiguu, e.g.:
1) *sequenti die,* I 10.1[15];
2) *die 5 Decembris,* I 16.4;
3) *ivit die noctuque viis occultis,* IV 1.4;
4) *die 8 Augusti,* IV 11.1;
5) *die 25 Augusti,* VIII 11.2;

Este probabil că și cazurile cu determinant numeric sînt de analizat tot ca feminine, după exemplul din VIII 17.1: *die octava*[16] *Septembris,* ca și genul formei românești, ce îl influențează în mod vădit pe Anonim.

6. Declinarea greacă

Este ilustrată de cîteva forme:
1) *corpus sanctae venerandae Parasceves,* XVI 44.5;
2) *heroum,* XXI 16.8;
3) *praxim,* VI 9.1; XVII 9.1.
4) *Moysen principem,* XV 8.4

Dintre acestea, forma numelui propriu de sub 1) și 4) este uzuală în latina liturgică, în timp ce forma citată sub 2) poate reprezenta o marcă stilistică, ipoteză ce pare sprijinită de cîteva indicii: a) cuvîntul face parte din stilul înalt; el are o unică apariție în **L**, în care există însă alte două forme din aceeași familie lexicală: *heroicitatem,* XX 3.2 (apariție unică) și *heroicus,* cu opt atestări, *e.g.* XXI 29.2.

Cît despre al treilea termen, comparația cu textele pe care le aducem de obicei în discuție: CB și GCM ilustrează îndeajuns (în latina sau în italiana

[13] Și alte atestări, printre care: ~*e,* XV 11.2; XXI 38.2; ~m, XXI 37.16; ~ties (!), XIII 21.2; ~tiem, XIII 21.1 etc.
[14] Uneori același context oferă ambele situații: *illo die,* VIII 17.3; *tota die,* ibid. 4 sau ibid. 24.6: *... tertia die... quo die.*
[15] Sintagma este recurentă, e.g. VIII 18.3; XXI 3.9 etc.
[16] Scris *8va.*

BDD-A24372 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.81 (2026-11-17 10:46:04 UTC)

părinților misionari în Moldova) această formă sau cea înrudită, *practicus,* utilizată pentru descrierea calităților cuiva, așa încît sugerăm o obișnuință stilistică a Anonimului.

7. Declinarea numelor orientale

Declinarea lui BEY
bei: XXI 9.3 *(Szerembei* **L**); 10.4 *(Szerembei* **L** – G); 10.5 *(Szerembei* **L**); XXI 11.1
bey: VIII 10.2; 17.1; XVII 15.4 bis; 16.8; 17.1; XX 1.4; 1.7; 1.8; 2.1; 2.3; XXI 8.3; 8.5; 9.2; *(Szerembey* **L**); XXII 1.9.
beij (G): XIX 31.3;
beium: VI 1.4; XX 6.6.
beio: VI 4.4; VIII 18.5; XVII 15.6; XXI 12.3 *(Szerembeio* **L**)

Observații
1. Cel mai adesea forma discutată aici este considerată un apendice la un nume propriu, cu care și apare scris împreună; oricum, nu este declinată separat; în plus, în situațiile sintactice care sugerează un N, forma originară este păstrată: *bei/bey,* așa cum se întîmplă și cu numele proprii ce intră mai greu în tiparele morfologice ale declinărilor latine.
2. În cîteva situații, forma este declinată; sînt ilustrate formele de Ac, D, G: *beium, beio, beij*.

CZAUSZ
czausz, VII 6.1 (Ac); XVI 27.5 (N);
czauszyus, XIII 9.4 (N)
czauszij, XIV 15.1 (N)
czaussos, X 12.5 (Ac)
czauszum, IX 4.6; XIII 7.1; 9.3 (Ac); XVI 27.6; 28.5 (Ac);
czauszy, (ps.Ac) VI 21.1;21.6 (N)
czauszyos, (Ac) VI 21.5
czauszum, XIII.

Observații
1. Ca și în cazul precedent, există tendința de a păstra forma ca atare.
2. Particularitatea acestei forme este că provine de la două forme din originalul românesc: cea de singular, „čauș", și cea de plural, „čauși" (în **L** *czauszy* sau *czauszij*[17]. Astfel se explică N singular *czausyus.*

C. Tratamentul numelor proprii
1. Clasa flexionară (declinarea)

Perechile oscilante, în care forme de declinarea feminină (I) alternează cu

[17] Ce preia forma de N pl articulat „čaușii".

BDD-A24372 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.81 (2026-11-17 10:46:04 UTC)

forme de declinarea neutră tematică (a II-a) sau cu transliterări ale formei din original, sînt des întîlnite; dintre acestea unele ilustrează diferențe de declinare, deci de gen. Ele ilustrează antroponime sau toponime:
1) *Astrachaniam* (XV 4.2) – *Astrachanum* (XVI 5.3);
2) *Babyloniae* (IX 4.4; XVI 43.4), *Babyloniam* (cinci atestări, cf. *Indicele de nume proprii)* – *Babylonem* (XVI 1.4; 39.4);
3) *Kazaniam* (XV 4.2) – *Kazanum* (XVI 5.3);
4) *Milkowa* (III 3.2) – *Milkow* (XVI 38.6);
5) *Mogenda* (XIX 3.2) – *Mogeldus* (XVII 55.3), *Mogeldii* (XVIII 10.3) – *Mogelde* (XVIII 9.2);
6) *Mohiloviae* (XXI 20.6), *Mohiloviam* (XXII 4.3; XXII 14.4), *Mohyloviam* (XXII 16.6) – *Mohilevum* (VIII 31.5), *Mohylow* (VIII 29.6; XIX 25.5), *Mohylowo* (XXI 32.3);
7) *Nikoricam* (XIII 4.2, 3) – *Nikoricium* (VI 8.6);
8) *Raskoviae, Raskoviam,* ambele forme la VII 10.1; toponimul apare și cu alte grafii: *Raszkoviam* – XXII 5.3 și 4; *Raszkow* – XIX 10.1 și XXII 5.2. Ultima formă corespunde celei din **c**, 'Rașcovul'.

2. Numărul

Demne de menționat sînt toponimele *Venetias: ivit in V.* – XII 7.9; *Sztefanestios: pervenerat usque S.* – XX 1.2; *Hussios: moverat versus H.* – XVI 38.7; *incipiendo a via Kepotestensium usque prope H.* – XVIII 23.3, adesea nedeclinate.

A doua formă are ca bază un antroponim; este deci posibilă o confuzie cu nume de persoane ce au formă de plural, des întîlnite în **c** și redate ca atare în **L**: *Batoriani* (IV 8.1), *Ciogoliani* (XVII 46.3; *Ciogolianos* XVII 49.3), *Germanos* (VIII 6.1 et pass.), *Graecos* (XIII 15.3 et pass.), *Henciestiani* (XIX 3.5), *Hungaros* (I 14.7 et pass.).

În același context sintactic frecvente sînt formele nedeclinate:
1) *conflictus hic fuit ad † Trewbry † proxime Stefaneszte* – V 3.5;
2) *post conflictum ad Stefaneszte* – XVI 38.7;
3) *cum pervenisset ad Pontem Iloe* – XXI 4.2;
4) *ultra pontem Iloae* – XXI 9.4;
5) *ad Pontem Iloe* – XXI 24.2
6) *ad Iokszeni* – XIX 24.4
7) *ad Ipoteszte* – XIX 24.2.
8) *erat ad Kerniciany* – XXI 22.4
9) *substitit ad Ketuszeni* – XXI 33.4
10) *inclusit se in Klúzwar* – XXI 20.2;

Uneori același context oferă ambele situații: formă latinizată (avînd, deci, terminație cazuală conformă funcției din context) și formă preluată tale quale din **c**:

BDD-A24372 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.81 (2026-11-17 10:46:04 UTC)

peditatus vero arripuit viam ultra Bahłuiec in Kerlegaturam – XIX 8.13; *arripuit viam Skinteam veresus, equites, quo quis potuit, alii per Bahułuy, alii in Kerlegturam* – XXI 43.10; *mutavit stationem a fluvio Byk ad Botnam* – XXI 33.4.

O explicație poate fi aceea că formele occidentale îi sînt cunoscute Anonimului, în timp ce formele moldovenești nu, astfel încît le transcrie ca atare sau cu modificări minime, ce tind să păstreze pronunția. La aceasta se adaugă faptul că uneori numele toponim este determinant al unui substantiv cu sens general, caz în care doar acesta din urmă este declinat: *ad pagum Kaługereni* – XX 29.3; *ultra torrentem Kekayna* – XXI 27.10; *ad vallem Kakayna* – XXII 13.5; *profectus est ad civitatem Klúzwar* – XXII 20.4; *ad unum pagum dictum Mozyna* – IV 8.2;

Accidental forma flexionară din original este preluată ca atare, chiar dacă nu este cea de N, ci forma de G, care determină un nume cu sens generic: *pervenerunt ad vallem dictam Cobortei* – VIII 29.3; *dum intrarent in aliam sylvam dictam Praowey* – XVIII 38.7; *fuit vere Moldavus ex quodam pago dicto Oteszte, ex valle Reketauluy* – VI 1.1; *ad unum pagum cognomento słoboda Sawki* – VIII 29.6; *stat in territorio Sorocensi ad słobodam Sawki* – ibid. 31.5. *(Sawki* reia o formă de G din **c**: 'Saucăi').

O situație aparte o reprezintă pasajul din XII 7.2, unde numele comun 'pajiște' (în sintagma «den pajiște») din **c** a fost interpretat ca un nume propriu: *finivit monasterium magnum in medio civitatis Jassensis, ubi est ecclesia Sanctae Mariae, postea monasterium Hanguł dictum in montibus in Pazyszte.*

O altă situație ambiguă este reprezentată de forma *Rhodos: ibi in Rhodos natus est,* IX 2.1, în care este dificil de stabilit dacă toponimul este o formă de acuzativ plural sau una de nominativ singular. De fapt, astfel de ezitări arată, pe de o parte, obișnuința de a utiliza forme vernaculare *tale quale* mai mult decît de a utiliza paradigme învățate – și orice nume propriu poate fi tratat astfel, indiferent dacă aparține sau nu latinei clasice: sensul corect este dat de context; în plus, limbile romanice (care par să îl fi influențat într-o măsură pe Anonim) susțin această stare de fapte prin existența unei forme unice sau cel mult a două forme: una este obiect, alta, subiect –, iar, pe de alta, instrucția sumară a scribului. Este demn de notat că în același pasaj, apare sintagma *in Rhodum,* IX 2.1 (care constituie și un argument că Anonimul nu revede traducerea).

Aparțin tipului flexionar cu tema în *-a-* forme preluate din **c**, precum toponime ca *Silistria: Sinanes, bassa Silistriae/veziriul de Silistra* (II 2.1 și alte patru atestări, cf. *Indicele de nume proprii)* și antroponime ca *Michna: Michnae principis* – «după moartea Mihnei vodă», II 3.1. Uneori antroponimele nu sînt declinate; din context rezultă că este vorba de scăpări mecanice: *per Hryzam... et per Trufanda... et per Kostynum...* – «cu Hrizea... și cu Trufanda... și cu Costin» (XI 14.2).

Că Anonimul nu este român o dovedesc între altele și detalii fonetice ale paradigmelor: forma de nominativ este 'Boul' (preluată din **c**), în timp ce în

BDD-A24372 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.81 (2026-11-17 10:46:04 UTC)

forma de Ac, realizată de la cea de N, lichida /l/ devine /ł/: *Boułum thesaurarium,* VI 21.2.
Forma *(Basilium) Stroyciu,* VI 8.5 este unul dintre exemplele de nume proprii în care prenumele este latinizat, în timp ce numele este păstrat ca atare; cf. și *ibid.,* 6: *Basilius hic Stroyciu.*

C. Adjectivul

Este de semnalat dubletul *aeternus* (forma uzuală)/*aeviternus,* probabil pentru rațiuni stilistice: *pro aeviterno principatu* – V 4.4.
O formă rar întîlnită de adjectiv este *'bipartitus': bipartito exercitu* – II 1.1.

Adjectivul *primarius,* care de regulă este utilizat cu valoare de substantiv apare și cu valoarea originară în III 8.5: *primariarum familiarum.* Același lucru despre *amicus:* de obicei este utilizat ca substantiv, dar există două ocurențe în care apare ca adjectiv: XVII 54.3; XXI 13.2.

Ca forme mai rare apar *ditior,* comparativul lui *dis: ditiores facti fuerint,* XVIII 8.5. Ca și superlativul *ditissimus,* comparativul *ditior* este atestat în latina clasică (Terențiu, Horațiu, Livius etc.), precum și în cea imperială (Tacit, Suetonius etc.).

D. Numeralul

unus este îndeobște utilizat pentru traducerea articolului nehotărît din original, e.g.: *homo natura blandus veluti unus agnellus,* XIII 5.1; acest lucru poate fi explicat ca o influență a originalului, dar este sprijinit, așa cum arată alte apropieri, și de influența romanică, precum și a limbii materne a Anonimului – dacă aceasta este, cum asumăm noi, polona.
1) *una die dominica,* I 14.2;
2) *equus unus Barnowski principis,* XIV 12.2;
3) *et cum illo secundus*[18] *dux K.,* XVII 16.2.

E. Pronumele

Apar, ca în mod obișnuit în textele de ML, forme pronominale întărite: *ipsemet* are trei ocurențe în cadrul paradigmei lui *ipse:*
1) *ipsemet ivit,* II 3.2;
2) *ipsemet seniculus prodiit extra ex castris,* IX 16.6;
3) *quae ipsemet vidi, haec scribo,* XVII 11.7.

Pronumele *nostras* are patru ocurențe, ultima cu valoare adjectivală:

[18] Nici în acest exemplu, după cum nici în altele, nu este aplicată regula clasică de utilizare a lui *secundus.*

BDD-A24372 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.81 (2026-11-17 10:46:04 UTC)

1) *nos iam redeamus ad nostratia,* XVII 20.4;
2) *erant etiam nostrates,* XVIII 18.4;
3) *iverunt Valachi et nostratium aliqui,* XX 16.19;
4) *incidit in excubias nostrates,* XX 20.5.

F. Verbul

Morfologia verbului este, în general, cea întîlnită în autorii clasici. Există, totuși, influențe romanice și, în general, moderne. Ca și pînă acum, vom semnala doar particularitățile idiomului utilizat de Anonim.

1. Forma medie

Verbele deponente sînt bine reprezentate[19] în **L**, e.g. *Rudolphus princeps dominabatur hic in provincia nostra,* XI 9.1.

Față de situația antică, se constată treceri de la forma pasivă la cea activă[20]: *causare, nundinare, trutinare;* în plus, în cazul unor utilizări ale ambelor forme, în **L** este reprezentată forma activă: *damnare, defatigare, fabricare, gravare, luxuriare.*

2. Formarea pasivului
a. În timpurile derivate din tema de pf apare uneori perfectul lui *esse: Ismael, qui postea factus fuit aga seu colonellus spahilorum,* XXI 3.1.
b. Formele de pasiv derivate de la tema de pf au adesea nuanță rezultativă, care, uneori, este susținută de comparația cu originalul:
1) *redacta erat* – «era», II 1.1;
2) *ex illo tempore abstractum est oppidum Reni* – «de atunce sintu luate Renii», IX 37.2.
3) *erant congregatae* – «erau adunate», XI 9.2;
4) *pax erat firma* – «pace era întemeiată», XI 10.1
5) *aggressi erant* – «lovisă», XII 3.5;
6) *quamvis cautum erat in tractu pacis* – «măcar că legasă pacea», XII 6.2.

c. Construcțiile analitice din tema de pf sînt deosebit de importante, deoarece atestă, alături de detalii de lexic și frazeologie, influența limbii italiene asupra Anonimului.
1) *stetit conclusa pax* – «au stătut și s-au ales pace», IX 32.2; cf. paulo infra: *haec postquam ita conclusa sunt,* IX 34.3
2) *provincia facta est devastata et in multis locis deserta, priore felicitate spoliata* – «au rămas prădată și pustie», XVII 32.1.

[19] Din cele 1088 de forme verbale atestate în **L**, 116 sînt verbe medio-pasive. La aceste forme se adaugă semi-deponentele *audere, fidere* (și *confidere), gaudere, solere.*
[20] Comparația este făcută cu dicționarul Georges.

BDD-A24372 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.81 (2026-11-17 10:46:04 UTC)

O particularitate a morfologiei verbale a Anonimului o prezintă formarea analitică a unor timpuri cu utilizarea participiului prezent:
1) *hostibus occurens constituit,* I 14.1;
2) *erat timens Deum,* XIV 12.5;
3) *nullum timorem Dei habens erat,* XVIII 30.2;
4) *stabat confirmans et animans,* XVIII 45.3;
5) *illi, qui erant extra obsidentes,* XIX 29.9.

Pe același model pare compusă și expresia *faciebant insolentissimi,* XX 17.4, cu caracter insolit.

3. Sensul reflexiv

În general este obținută prin pronominalizare: *ubi se appropinquarunt,* XIII 23.2, ceea ce poate fi o influență romanică, eventual susținută și de original: «dacă s-au apropiat». Destul de des apare complementul în D, mai ales ca regim al verbelor de temere.

4. Forme nominale

Cea mai utilizată formă nominală este gerunziul, cu circa 127 de ocurențe, mai ales la Abl, apoi la G și la Ac. De asemenea, foarte frecvente sînt participiile (mai ales participiul prezent) și infinitivele (mai ales cel prezent), cu circa o treime din atestările gerunziului.

5. Construcțiile perifrastice

Sînt ilustrate de cîteva ori; cînd nu apare în traducerea latină, copula este pusă între paranteze:
a. Activă
1) *ascensurum (esse),* XXI 2.1;
2) *daturi sunt,* XVII 10.11
3) *daturum (esse),* I 11.1
4) *venturum erat,* XVII 43.5;
5) *facturi essent,* XVII 46.5;
6) *ituri sunt,* XIX 21.1;
7) *periturus erat,* XIX 21.11;
8) *appromisserunt regi se permissuros (esse) bellum,* III 8.2;
9) *intraturusne est in urbem an retro rediturus,* XVII 50.8;
10) *denuntiavit se futurum (esse) cum Polonis,* XVI 52.4.

b. Pasivă
1) *admiranda (est) fortitudo Cosacorum,* XVIII 48.2; (cf. *res admiranda,* IX 13.10)
2) *considerandum est,* XVIII 41.1; XIX 21.16;
3) *dimittendus est,* XIV 15.1;

BDD-A24372 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.81 (2026-11-17 10:46:04 UTC)

4) *retinendum erat,* XVIII 11.2;
5) *sciendum est,* XVI 29.6;
6) *sperandum erat,* XVI 52,7;
7) *superandum esse,* XXII 23.9
8) *dies ipsius terminandi et finiendi (erant),* XIV 9.2
9) *sperando manutenendam a Turcis pacem (esse),* VII 10.4.

6. Supinul

Izolat apare o formă de supin: *nihil observatu dignum,* XIII 1.2. Este de notat că adj. *dignus* mai apare, dar în alte construcții sintactice, *e.g. digna res admiratione,* XI 7.3; *incolarum ... omni compassione dignorum aedes,* XVIII 34.3; *... etiam Moldavia profert homines dignos,* XX 52.3; *dignus est ut hoc nomen ... habeat aeternum,* VI 23.6.

G. Adverbul

Este o categorie morfologică foarte bine reprezentată în **L**. Iată lista completă:
alicubi, aliquot, aliquoties, aliter, aliunde, annuatim, in antecedenti/antecedenter, audacter, benevole, casualiter, circa/circiter, circumcirca, clandestine, confestim, consulto, continuo, dehinc, desuper, difficillime, difficulter, duntaxat, enim, ergo, etenim, etiam, fortassis, forte, fraudulenter, frequenter, fundamentaliter, furtive, incunctanter, inibi, insimul, insuper, magnopere, multoties, necdum, noviter, nullatenus, nullibi, ordinatim, permixtim, proinde, properanter, prout, qualiter, quamprimum, quandocunque, quantopere, quatenus, quemadmodum, quinimo, remise, rigorose, saltem, scilicet, separatim, solummodo, specialiter, statim, summopere, tantopere, tantummodo, toties, totidem, tumultuatim, turmatim, ubicunque, utpote.

Observații
1. Din perspectivă cronologică se întîlnesc formații tardo-antice și ML, alături de cele clasice;
2. Multe din citări sînt forme derivate cu sufixe tradiționale: *-ter,* care este foarte productiv, apoi *-im* sau compuse cu prepoziții (ocazional, cu postpoziția *tenus);*
3. Unele formații corespund sînt adverbe sau prepoziții unite în ceea ce se numește de obicei locuțiune adverbială. Iată cîteva exemple:
1) *muniverunt castra sua vallis circum circa* – «ș-au întărit tabăra cu șanțuri prin preğur», I 9.2;
2) *quinimo et ipse bassa* – «cît și el singur pașea», II 4.4;
3) *insuper considerans,* II 6.3;
4) *utpote belli magis quam paci cupidus* – «ca un om de oști purure poftitoriu», II 9.1 cf. și *utpote bellis implicatus* – «tot cu oști și războaie» (III 26.1 **L**) etc.;

BDD-A24372 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.81 (2026-11-17 10:46:04 UTC)

5) *habens pro comperto Michaël princeps Polonos exercitus incunctanter venire contra se,* III 15.1;
6) *noviter,* III 16.2
7) *ponunt desuper,* III 22.3;
8) *tumultuatim,* III 24.2
9) *insimul cum Baszta Ziurdzie* – «depreună cu», IV 6.1;
10) *siquidem filii Jeremiae principis necdum erant habiles ad gubernandum* – «nefiind fečorii lui Ieremiei vodă încă la vîrstă deplină», V 1.4;
11) *nominatim,* VI 4.3;
12) *postmodum,* VI 5.1;
13) *in Moldaviam ut dehinc amplius non ingrediatur exercitus Polonus* – «în Moldova să nu mai îmble oștile lor», VI 11.1;
14) *tantummodo deponeret arma* – «numai să-ș dea armele», VI 19.7;
15) *praecessit in ante* – «au purces înainte», VIII 28.1;
16) *circum castra prope* – «împreğurul taberei aproape», IX 12.2; cf. și 15.1: *acceserunt prope* – «s-au apropiat»;
17) *prodeunt extra* – «ies», IX 29.1;
18) *recenter,* X 3.3
19) *nisi forte* – «fără», XI 7.4;
20) *corpus Rudolphi principis honorificentissime deportatum est...* XI 14.1
21) *recta ex opposito Ozoceni* – «direptu în preajma Ojogenilor», XVI 34.2
22) *iste conflictus qualiter factus est et qualiter contigit* – «acest războiu cum au fostu și cum s-au prilejit», XIX 16.1[21];
23) *unum proximius* – XIX 26.3[22];
24) *volitabant circumcirca hominem,* XX 5.6 și passim;
25) *egressus erat Rakocius in ante,* XXII 24.7.

H. Prepoziția

Uneori este dificil de stabilit statutul de prepoziție sau de preverb unei forme, deoarece Anonimul scrie cu spațiu cuvinte cu una din aceste valori; în grafia uzuală astăzi, aceste forme devin morfeme dependente.

I. Postpoziția

Uneori un cuvînt aparține unei variante de clasă morfologică doar prin topică; în această situație sînt *versus* și *usque,* ce sînt întrebuințate ca prepoziții, dar și ca postpoziții:
1) *Budam versus,* II 1.2;
2) *Transsylvaniam versus,* II 1.2, 3;
3) *versus Hussios,* XVI 38.7;
4) *per Berładum versus Gałacium,* XIII 23.4;

[21] Adverbul interogativ calitativ *qualiter* înlocuiește pe *quomodo* clasic.
[22] Forma este întrebuințată în latina imperială (Seneca, Gaius, Ulpianus etc.) și tardivă; de asemenea, în latina creștină: Iustin, Itala, Minucius Felix etc.

BDD-A24372 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.81 (2026-11-17 10:46:04 UTC)

5) *versus Imperium,* 24.1, 3;
6) *Transsylvaniam Cibinium usque intravit,* II 9.2;
7) *usque Gałacium,* XIII 23.4;
8) *Berladum usque et Vasluium,* VI 22.1.
9) non ivit Romanum versus sed versus Kotnarum, XIX 14.2

O situație insolită o reprezintă *quoad* utilizat ca prepoziție:
erat integris moribus quoad omnia – «era om întreg la toate», VII 4.1.
Uneeori neflexibilele sînt aglomerate:
paulo post circa vesperam – «mai în de sară», VIII 26.3.

K. Comparații cu CB și alți scriitori ecleziastici în Moldova epocii

1. Comparația cu CB arată și la acest capitol asemănări importante:
a. Dublete singular/plural
1) *Iassio,* 12; *Iassium,* 17, 20; *in Ias,* 69;
2) *Iassiis regressum,* 13; *contuli me Iassios,* 60; *Iassis,* 78, 95, 96, 97, 149
3) *valachice „Ias", lat. „Iassium" vel „Iassi",* 83. Este posibil ca Anonimul (și Bandinus) să nu fi luat seama la sensul de plural al formei.
b. Declinare multiplă: *vesper*
1) *ad vesperam,* 8;
2) *in eodem vespere,* 21; *eo ipso vespere,* 22;
3) *ad vesperum,* 22, 140; *circa vesperum,* 228
c. Verbul
forme sincopate: *adventasse,* 16.
d. Numeralul:
a) *octuaginta,* 65 bis; 94 bis;
b) *cum secunda uxore,* 93;
c) *duobus diebus et modio*[23], 30.

II. G. Călinescu, *Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia nei secoli XVII e XVIII* (extras din „Diplomatarium italicum" I/1925)
p.63, n.12: Città di Bucoreste in Valachia
pp.146-7, n.XLV: ... (pentru forme analitice ale temei perfectului) e s s e n d o s t a t o giorni passati per inchinarmi al Ils. Sig-re Prencipe ...; ... e s t a t a (o biserică, n.n.) c a s c a t a dal fondamento...

Concluzii
1. Utilizarea preferențială a formelor de plural denotă în primul rînd o abordare concretă a codului referențial al textului, atît în original, cît și în traducere, fapt subliniat de amploarea înregistrărilor acestui fenomen.
2. În al doilea rînd, acest fapt este explicabil prin funcționalitatea codului utilizat de Anonim, latina ecleziastică: în calitate de limbă vorbită, această varietate a ML este foarte permeabilă la împrumuturi din limbile

[23] Poate fi vorba de un italienism: «e mezzo».

BDD-A24372 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.81 (2026-11-17 10:46:04 UTC)

vernaculare, fapt accentuat în cazul unei traduceri. La fel se explică și formele rare.
3. Că avem de a face cu latina ecleziastică o dovedesc, între altele, dubletul *vespera/vesper* (obișnuit în latina liturgică), genitivul *genu*, două din numele ce ilustrează declinarea greacă, ca și aerul general al traducerii, comparat cu scrieri ale unor misionari în Moldova epocii.
4. În aceeași ordine de fapte, influențele limbii italiene, evidențiate aici în morfologia unor forme verbale, sînt de explicat tot ca o caracteristică a latinei unui călugăr misionar. Comparația cu textele citate o dovedește din plin.

L. Bibliografie și abrevieri

1. Abrevieri

L = ms. trad. latinești, de la Muzeul Principilor Czartoryski din Cracovia, sub no. 1393
C = textul românesc din ed. PP. Panaitescu, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron vodă încoace,* Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1944
CB = *Codex Bandinus.* Memoriu asupra scrierii lui Marco Bandini, de la 1646, în „Analele Academiei Române, București", t. XVI, 1893-1894, ed. de V.A. Urechia.
GCM = Gh. Călinescu, *Alcuni missionari catolici italiani*, în „Diplomatarium Italicum" 1/1925
ML = latină medievală
ALMA = Archivum Latinitatis Medii Aevi, Bruxelles, 1924 urm.
RArh = Revista Arhivelor, București
RIR = Revista Istorică Română, București, 1933 și urm.

2. **Instrumenta**

BARTAL, A., *Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae,* Lipsiae, 1901
BLAISE, A., *Dictionnaire latin-français des auteurs chrétiens,* Turnhout, 1954
BLAISE, A., *Lexicon latinitatis medii aevi praesertim ad res ecclesiasticas investiga pertinens,* Turnholti, 1975
ERNOUT, A. și MEILLET, A., *Dictionnaire Étymologique de la langue latine. Histoire des mots.* Klincksieck, Paris, 1994 (ed. a 4-a)
GALESINI, P., *Dittionario o vero Tesoro della Lingua volgare e latina,* Roma 1740;
GEORGES, K.E., *Lateinisch-Deutsches Handwörterbuch,* Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1985 (ed. a 8-a)
Glossarium Mediae et Infimae Latinitatis, conditum a Carolo Du Fresne Domino DU CANGE, auctum a monachis ordinis S. Benedicti, Graz, i-v, 1854

BDD-A24372 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.81 (2026-11-17 10:46:04 UTC)

Lexicon Mediae et infimae Latinitatis Polonorum, Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdansk - Lódz, 1953 și urm.;
NIERMEYER, J.F., *Mediae latinitatis lexicon minus*, Leiden, 1976
SOUTER, Al., *A Glossary of Later Latin to 600 A.D.*, Oxford 1949

3. Studii

BACKVIS, C., 1957, *Quelques remarques sur le bilinguisme latino-polonais dans la Pologne du XVI s.* Bruxelles
DIACONESCU, T.,2004, « Elemente de limbă română în manuscrisul latinesc », CODEX BANDINUS (1648), în *In memoriam Iancu Fischer*, Humanitas, București, pp.131-145
CIUCĂ, M, « Observații asupra traducerii latine a letopisețului lui Miron Costin », în *Limba Română*, 38/1989, 6, pp. 513-8;
— « Date generale despre traducerea în limba latină a cronicii lui Miron Costin cu privire specială asupra vocabularului *»,* în *Buletin. Associazione latina degli studi romeni*, Roma, 7/1994, pp. 9-15;
— « Observații asupra lexicului traducerii latinești a cronicii lui Miron Costin *»,* în *Antiqua et mediaevalia*, Editura Universității din București, 1994, pp. 44-74;
— « Despre traducătorul versiunii latine a Cronicii lui Miron Costin » în *In Memoriam Iancu Fischer*, Humanitas, București, 2004, 103-23;
— « Traducerea latină a cronicii lui Miron Costin și relațiile ei cu manuscrisele românești. Studiu stematic *»,* în *Ianua. Lumea greco-romană în studii și articole*, Editura Universității din București, 2009, pp.148-72;
— « Fragment din Istoria misiunii iezuite din Moldova *»,* în *Revista de Istorie Socială*, X-XII, 2005-2007, pp.375-84, București, 2009.
— « Stilul traducerii latine a Cronicii lui Miron Costin*»,*, în *Ingenium et Ars. Talent şi Meşteşug*. *Studia in honorem Marianae Băluţă-Skultéty*, 2012, Editura Universităţii din Bucureşti, pp.93-109
HALICHIAS, A.C., « Observații pe marginea latinei de redacție românească a documentelor din sec. al XVI-lea » în RArh. 57,1/1980 111-5
GALDI, L. « La penetrazione delle voci italiani nel latino medievale d'Ungheria » în *Archivio Glottologico Italiano*, 42, pp.81-104
LÖFSTEDT, E., *Late Latin*, Oslo, 1959
LÖRINCZI ANGIONI, Marinella, 1982, « Sulla prima di sistemi fonetici e grafici di una lingua straniera. Il caso del romeno *»* în *Annali della Facolta di magistero dell'Università di Cagliari* VI, 1/ 1982, pp.253-80
— « Scrittura del romeno con ortografia latino-polacca nella chronica di Miron Costin *»* în *Annali della Facolta di magistero dell'Università di Cagliari* VII, 1/ 83 131-70.
— « Nouvelles données pour l'établissement d'une probable tradition graphique latino-moldave: l'ortographe polonais de M. Costin et D.

BDD-A24372 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.81 (2026-11-17 10:46:04 UTC)

Cantemir » în *Actes du XVII-e Congres International de linguistique et de Philologie Romanes 17 sept. 1983* (1986) 319-30.
— « Dimitrie Cantemir e la scrittura del romeno in caratteri latini » în *Alle origini della linguistica romena. Da H. Megiser a F.G. Sulzer* Cagliari 1983.
NIERMEYER, J.F., „Les calques linguistiques dans le latin médiéval d'après des sources Néerlandaises *»,* în ALMA 15/1940 161-77.
NIERMEYER, J.F., „Remarques sur la formation du vocabulaire institutionnel médio-latin *»* în ALMA 28/1958 253-61.
SLUȘANSCHI, D., 1981, « Perspective noi asupra cercetării latinității medii privitoare la teritoriul țării Noastre », în RArh. 57,3/1981 362-3.
VÄÄNÄNEN, V., 1967, *Introduction au latin vulgaire*, Klincksieck, Paris (ed. a 2-a)
VERESS, A. « Comentarii la scrisorile lui Constantin Cantemir » 1685 RIR 1/1931.

BDD-A24372 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.81 (2026-11-17 10:46:04 UTC)